

Adstratni in superstratni vplivi na slovensko imensko leksiko

Marko Snoj

IZVLEČEK: V članku so enciklopedično, po časovnih in zemljepisnih plasteh prikazani adstratni in superstratni vplivi na slovensko imensko besedje. Ugotovljene plasti so osvetljene s povednimi primeri.

Adstratum and Superstratum Influences on Slovenian Onomastic Lexis
ABSTRACT: The article brings an encyclopedic presentation of adstratum and superstratum influences on Slovenian onomastic lexis according to temporal and geographical layers. The layers found are presented by the means of illustrative examples.

Med adstratne vplive v slovenščini štejemo vplive sosednjih jezikov od začetka pokristjanjevanja, tj. nekako od 9. stoletja dalje, med superstratne pa vplive jezikov kolonistov, ki so se naselili znotraj strnjenege slovenskega ozemlja ali ki so čelno naselili mejna področja nekdanjega slovenskega ozemlja in ga tako zmanjšali.¹ Te vplive v grobem delimo na romanske, nemške, madžarske in južnoslovanske. Sledeči enciklopedični prikaz je omejen na opis adstratnih in superstratnih vplivov do 19. stoletja.

1 Romanske adstratne vplive delimo po kronoloških in jezikovnih kriterijih na tri plasti.

1.1 Nediferencirane romanske vplive na zahodni etnični meji je težko ali celo nemogoče ločevati od starejših substratnih vplivov. Sem prištevamo imena, sprejeta v alpsko slovanščino, v katerih na eni strani zasledimo kako za alpsko slovanščino značilno fonetično spremembo, na drugi pa nam kak lingvistični znak dokazuje, da je ime prevzeto nekaj stoletij po slovanski naselitvi teh krajev. Tak je npr. oronim *Matajúr*, nastal po disimilaciji iz **Mont-majur* < rom. **Mont-maiōr(em)* (> furl. *Mòntmaiōr*, it. *Mònte Maggióre*), v katerem je na eni strani romanska predkonzonantna skupina *-on-* prek nazala dala slovenski *-o-* (ta pa po vokalni harmoni-

¹ Članek je nekoliko predelano in dopolnjeno besedilo, napisano za *Enciklopedijo slovenske onomastike*, ki jo pripravljajo v Krakovu.

ji a),² na drugi pa se dolgi romanski \bar{o} ni več substituiral z $y > i$ kot v najstarejših izposojenkah (*križ*, *Rím*), temveč z *u*.

1.2 Mlajši romanski adstratni vplivi na slovenskem zahodu so furlanski in beneški. Med seboj ju lahko ločujemo le v primerih, ko ime izkazuje neko furlansko oziroma beneškoitalijansko jezikovno posebnost. Toponim *Sočêrga* < **Sqt-čbr̥rga*, ki kaže na izvorno **Sanct-Čirigo* < lat. *Sanctus Quiricus* (v kraju še danes stoji pokopališka cerkev svetega Kirika), izkazuje lenizacijo, izgubo labialnega elementa v skupini *qui* in palatalizacijo iz labiovelara nastalega guturala. Lenizacija je znana v beneški italijanščini in furlanščini, izguba labialnega dela labiovelara je pogostejša v furlanščini kot beneščini, palatalizacija iz tega nastalega *ki > či* pa je samo furlanska, prim. ben. it. *che* : furl. *ce* < lat. *quid*. Mlajše (ben.) it. ime tega kraja odseva v lokalno še znani varianti *Šenkvíriko*.

1.3 Nasprotno pa npr. toponim *Fjésa*, ki je iz ben. it. *Fiesso* k adj. *fiesso* »zavit, upognjen« < lat. *flexus*, izkazuje tipično severnoitalijanski, beneški razvoj *fl- > ff-* in torej ne more biti furlanskega izvora.

1.4 Tudi v osrednji in zahodni Sloveniji je več toponimov romanskega izvora, vendar so v teh primerih imena tvorjena iz že slovenskih apelativov, prevzetih iz beneške italijanščine ali furlanščine Tako npr. večkratni toponim *Fužina*, navadno v pluralni obliki *Fužine*, temelji na slovenskem apelativu *fužina* »preprosta topilnica železa in kovačnica«, kar je iz furl. *fusine* ali iz ben. it. *fusina* (standardno it. *fucina*) »topilnica, kovačnica« < lat. *officīna* »delavnica, kovačnica, ognjišče«.

1.5 Pri antroponimih so romanski elementi v slovenščini pogosto prehajali ob podpori cerkvene latinščine, tako npr. pri krstnem imenu *Fabján* (priimki *Fabiján*, *Fabján*, *Fabijánčič*) < lat. *Fabiānus*. Ljudska substitucija romanskega *f* s slovenskim *h* je v tem primeru potrjena v priimku *Habján*. Priimki romanskega izvora so pogostejši na zahodu, npr. *Budál* < furl. *Budali*; *Boškín* < ben. it. ali furl. *Boschín* iz it. *bosco*, furl. *bòsc* »gozd«. Semantična motivacija je tu enaka kot v slovenskih priimkih *Gózdnik* ali nem. *Förster*, *Forster*, po disimilaciji *Fostner*, *Fosner* ipd., iz katerih so sln. *Bórštar*, *Bóštar*, *Bóžnar*, mlajše *Fórštner*, *Fóšner*. Pogosti so priimki, ki kažejo na romansko provenienco poimenovanega, npr. *Furlán*, *Frlán*, *Láh*.

1.6 Romanskih superstratnih elementov je malo, saj Italijani v nasprotju z Nemci skorajda niso kolonizirali slovenskega etničnega ozemlja, Furlani pa, razen v Kanalski dolini, sploh ne. Eden redkih primerov italijanske kolonizacije je naselitev kolonistov iz okolice Bergama v Laško na Štajerskem po letu 1544. Sled te kolonizacije sta v Laškem endemično hišno ime *Bergomáski* in priimek *Bergomáz*.

² Kos, *Zbornik primorske založbe Lipa*, 9, Šturm, *Časopis za slovenski jezik, književnost in zgodovino* VI, 66, Ramovš, *Časopis za slovenski jezik, književnost in zgodovino* VI, 88 s. = *Zbrano delo* II, 264 s., Bezljaj, *Pogovori o jeziku in slovstvu*, 72, Frau, *Dizionario toponomastico*, 79, Hamp, *Linguistica* XXVIII, 144.

Ker se toponim *Láško* omenja že leta 1483 kot *de Lasca*, tega imena ne moremo povezovati z omenjeno kolonizacijo, temveč je upravičeno domnevati, da je kraj poimenovan po romansko govorečih staroselcih.³

1.7 O cerkvenolatinskem superstratu lahko govorimo pri hagionimih in iz njih izpeljanih toponimih, v katerih so razvidne za (cerkveno) latinščino tipične posebnosti, oziroma v katerih ni mlajših romanskih, germanskih ali slovanskih pričakovanih sprememb. Z vplivom cerkvenolatinskega adjektiva *Mart(in)ianus* je verjetno treba razložiti toponim *Martjánci* v Prekmurju, ki je leta 1365 zapisan kot *Zenthmartun*, leta 1643 pa prvič v slovenskem kontekstu kot *v Martyánze*. Toponimi iz antroponimov, tudi hagionimov, so na slovenskem vzhodu praviloma deadjektivni pluralni etniki, npr. *Žitkovci*, *Petróvci*, *Márkovci*.

2.1 Bavarski adstrat je najmočnejši na severu, zlasti na Koroškem, Štajerskem in v severnem Prekmurju. Južneje so bavarski vplivi bolj superstratnega kot adstratnega značaja. Med 10. in 15. stoletjem je na slovenskem etničnem ozemlju namreč nastalo prek 20 večjih nemških enklav, od katerih sta se do 20. stoletja ohranili le dve, kočevska in soriška. Ostale so se asimilirale z okoliškim slovenskim življenjem in pri tem zapustile globoke sledi v apelativnem in onomastičnem besednem fondu. Kolonisti so se naseljevali na že kultivirano zemljo, pa tudi na še neizkrčeno, kot dokazuje v slovenščino dvakrat prevzeta nemška beseda za »krčevina, Gereut«, prvič iz nediftongirane srednjevisokonemške oblike *rût* kot *rút*, drugič iz že diftongirane *rout* kot *rôvt*. Obe varianti se kot *Rút*, *Rúte*, *Rôvt* in *Rôvte* pojavljata v več toponimih in horonimih ter od tod v priimkih *Rútar*, *Rôvtar*.⁴ Podobnih primerov je na pretek.

2.2 Druga kategorija obsega imena gradov in mest, prvotna nemška kompozita na bav. srvnem. *-stain* > sln. *-štanj*, bav. srvnem. *-perc(h)* > sln. *-perk*, bav. srvnem. *-purc(h)* > *-prk*; npr. sln. *Šóštanj*, srvnem. leta 1311 *de Suenenstain*; sln. *Gúštanj* (zdaj *Ravne na Koroškem*), leta 1263 *Gvtenstain*; *Májšperk*, leta 1261 *Manesperch*. Sem spada tudi toponim *Máribor*, ki je v sredini 19. stoletja umetno sloveniziran iz dial. *Márprk* < nem. *Marburg*, okrog leta 1145 *Marpurch*.⁵

2.3 Tirolski superstrat je v imenskem fondu izkazan s toponimom *Vínharje* nad Poljansko dolino, 1291 *Indicherios*, 1453 *Indichern*, kar je iz prepozicionalne zveze z akz. pl. **v Iniharje* etnika sln. **Inihar* < srvnem. *Innichære*, ki spada k južnotirolskemu toponimu *Innichen*, danes uradno it. *San Candido*.⁶

³ Vatovec, *Časopis za zgodovino in narodopisje* XXIV, 67–70.

⁴ Badjura, *Ljudska geografija*, 271, Bezlaj, *Slovenska vodna imena* II, 165.

⁵ Slovenizirano ime, nastalo analogno po paretimološko vzpostavljenem razmerju *Brandenburg* : *Branibor* = *Marburg* : *x*; *x* = *Branibor*. *Marburg/Brandenburg* = *Maribor*, prvi zapiše S. Vraz v pismu L. Gaju 10. novembra 1836 (Ilešič, *Časopis za zgodovino in narodopisje* XVII, 76 ss.).

⁶ *Krajevni leksikon Slovenije* I, 283.

2.4 Dalje je na Slovenskem mnogo toponimov, ki so s slovenskimi imenotvornimi sredstvi tvorjeni iz nemških antroponimov, npr. *Dékmanca*, dial. tudi *Dékmarca*, leta 1404 *Dietmarsdorf* iz nem. antroponima. *Dietmar*, *Dietman* s slovenskim sufiksom *-ica*; podobno *Žimarice*, 1436 *am Sygmaricz* iz nem. antroponima *Sigimar*. Ti kraji niso nujno poimenovani po nemških priseljencih, saj so nemško krstno ime lahko nosili tudi Slovenci. To predvsem velja za imena na območjih z neznanim ali neznatnim bavarskim vplivom, kot je npr. Bela krajina s toponimom *Adlešiči*, izpeljanim iz priimka *Adlešič*, ki je izvorno patronimik antroponima, prevzetega iz starovisokonemškega *Adalleich*.

2.5 Na Slovenskem so relativno pogosti priimki nemškega izvora, temelječi na nemških antroponimih, toponimih in poimenovanjih poklicev, npr. *Pírnat* (nem. antroponim *Bernhart*), *Grósmán* (nem. priimek *Großman*), *Vístaler* (nem. toponim *Wiesthal*), *Šúštar* (srednjevisokonemško *schuostære* »čevljar«), *Žnidar* (srednjevisokonemško *snīdære* »krojač«). Tudi več izvorno slovenskih priimkov se je uveljavilo v nemški grafiji, npr. *Zúpan*, *Zupánčič* poleg nekoliko manj razširjenih *Žúpan*, *Župánčič*. Pogost je tudi priimek *Némeč*.

2.6 Mnogo krstnih imen je v slovenščino prišlo iz nemščine, npr. *Ožbalt* iz nem. *Oswald*, ali z nemškim posredovanjem, npr. *Štefan* prek nem. *Stefan* iz lat. *Stephanus*.

3.1 Madžarski vplivi so večinoma superstratni, zgodovinsko pogojeni z vdorom madžarskih nomadskih plemen v srednje Podonavje v 10. stoletju in njihovo kasnejšo naselitvijo tega področja. Madžarski vplivi poenjujejo v smeri vzhod-zahod. Največ jih v Porabju na Madžarskem, nekoliko manj v Prekmurju, ki je do leta 1918 pripadalo ogrskemu delu Avstro-Ogrske, še manj med Muro in Dravo, ki je bila v srednjem veku mejna reka med Štajersko in Ogrsko. Zahodno od Drave je teh vplivov zelo malo, tako npr. toponim *Vároš* v Halozah, ki je že iz slovenskega apelativa *vároš* »mesto«, prevzetega iz madž. *város*. Zanimiv je prekmurski toponim *Čentíba* iz madžarske zveze *Csentébe* »v Čentíbo«, ki vsebuje madž. *Csente* »Čentíba« (k antroponimu *Csentő*) in madžarsko postpozicijo *be* »v«. Izposoja s klitičnimi elementi vred je znana tudi pri izvorno nemških toponimih, npr. sln. *Cmúrek* < nem. *zu Mureck*, srednjevisokonemško *ze Murekke*.⁷

3.2 Na področju z močnejšim madžarskim vplivom se najdejo tudi iz madžarščine prevzeti antroponimi, npr. rojstno ime *Géza*. Pogostejši so hagianimi, prevzeti z madžarskim posredovanjem, npr. *Íštván* s hipokoristikom *Píšta* iz madž. *István*, *Pista* »Štefan«, priimek *Janoš* iz madž. *János*. Na Slovenskem so pogosti priimki *Ogrín*, *Vogrín*, *Ogríneč*, *Vogríneč* ipd.

4 Južnoslovanske vplive zaradi nikdar ostro začrtane jezikovne meje med

⁷ Šumi, *Ljubljanski zvon* VII (1887), 636; Ramovš, *Historična gramatika slovenskega jezika* VII, 187.

slovenskimi in hrvaškimi dialekti lahko opredelimo samo kot superstratne. Ta superstrat so večinoma uskoški begunci z Balkana pred Turki. V toponimičnem fondu se to kaže npr. v toponimu *Skóke* na Dravskem polju < **Uskoke* (tudi priimek *Skok*), pri katerem je listinsko izkazano, da so kraj v 16. stoletju naselile tri srbske družine, skupaj približno 40 ljudi.⁸ Kolonizacija Hrvatov je razvidna iz toponimov *Hrvatíni* v Istri, *Hrováča* na Dolenjskem, leta 1241 *Chrawaczach*, in *Hrováče* na Koroškem. Zelo pogosti so priimki *Hôrvat*, *Hrôvat*, *Hrvát*, *Hrôvatin*, *Hrvatín*. Superstratni vpliv zahodnih Slovanov je dokazljiv le v priimkih, ki so imigrirali v okviru Avstroogrške, npr. *Čermak*.

Literatura

- Bezlaj, France, *Etimološki slovar slovenskega jezika* I–III, Ljubljana 1976, 1982, 1995.
- Frau, Giovanni, *Dizionario toponomastico Friuli-Venezia Giulia*, Udine 1978.
- Krajevni leksikon Slovenije* I–IV, ur. Roman Savnik idr., Ljubljana 1968–80.
- Miklošič, Fran, *Die Bildung der slavischen Personen- und Ortsnamen, Drei Abhandlungen: Die Bildung der slavischen Personennamen, Die Bildung der Ortsnamen aus Personennamen, Die slavischen Ortsnamen aus Appellativen*, Heidelberg 1927.
- Ramovš, Fran., *Historična gramatika slovenskega jezika* II., Konzonantizem, Ljubljana 1924.
- Ramovš, Fran., *Historična gramatika slovenskega jezika* VII., Dialekti, Ljubljana 1935.
- Ramovš, Fran., *Kratka zgodovina slovenskega jezika* I, Ljubljana 1936.
- Ramovš, Fran., *Zbrano delo* I–II, Ljubljana 1971–97.

⁸ Dolar, *Časopis za zgodovino in narodopisje* XXIII, 272.